

KICHIK MAKTAB YOSHDA GI O‘QUVCHILARNING PSIXIK RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Murodova Aziza XXX

Navoiy viloyati Nurota tumani 27-umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning psixik rivojlanish bosqichlari, ularning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, ta’lim jarayonida psixologik yondashuvning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, psixik rivojlanish, kognitiv jarayonlar, emotsiya, xotira, diqqat, o‘quvchi psixologiyasi, ta’lim.

KIRISH

Kichik maktab yoshi (taxminan 6–10 yosh) bola psixik rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bola maktab hayotiga moslashadi, yangi ijtimoiy rol — o‘quvchi rolini egallaydi va uning psixik jarayonlari sezilarli darajada rivojlanadi.

Psixik rivojlanish bir necha asosiy yo‘nalishlarda kechadi: kognitiv (bilish), emotsional va ijtimoiy rivojlanish. Kognitiv rivojlanish bosqichida bolalarda diqqat, xotira va tafakkur jadal rivojlanadi. Ular o‘quv materialini ongli ravishda o‘zlashtira boshlaydi va mantiqiy fikrlash elementlari shakllanadi. Diqqat hali barqaror bo‘lmagan bo‘lsa-da, qiziqarli faoliyat orqali uni rivojlantirish mumkin. O‘yin va interaktiv metodlar bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi.

Xotira ham bu yoshda juda tez rivojlanadi. Bolalar ko‘proq mexanik yodlashdan mantiqiy eslab qolishga o‘ta boshlaydi. Emotsional rivojlanish bosqichida bolalar o‘z hissiyotlarini boshqarishni asta-sekin o‘rganadilar. O‘qituvchi va ota-onaning qo‘llab-quvvatlashi ularning emotsional barqarorligini mustahkamlaydi.

Ijtimoiy rivojlanish jarayonida bola tengdoshlar bilan muloqot qilishni o‘rganadi. Jamoada ishlash, o‘z fikrini ifoda etish va boshqalarni tinglash ko‘nikmalari shakllanadi. Kichik maktab yoshida o‘qituvchi bolaning hayotida muhim shaxsga aylanadi. O‘qituvchining munosabati bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, motivatsiya ham psixik rivojlanishda muhim ahamiyatga ega. O‘quvchida bilim olishga qiziqish bo‘lsa, uning rivojlanish jarayoni samarali kechadi. Oila ham bolalarning psixik rivojlanishida asosiy omillardan biridir. Mehr va e’tibor asosidagi tarbiya bolaning sog‘lom rivojlanishiga yordam beradi. Kichik maktab

yoshidagi o'quvchilarning psixik rivojlanishi murakkab va ko'p bosqichli jarayon hisoblanadi. Ta'lim jarayonida to'g'ri psixologik yondashuv qo'llanilishi bolaning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida jamiyat taraqqiyoti inson kapitalining sifatiga, ya'ni ijodkor, mustaqil va yangicha fikrlaydigan shaxslarni tarbiyalashga bevosita bog'liqdir. Zamonaviy mehnat bozori faqatgina tayyor bilimlarni egallagan mutaxassislarni emas, balki muammolarga kreativ yondasha oladigan, mustaqil qaror qabul qiladigan va yangilik yaratishga qodir shaxslarni talab etmoqda. Shu sababli ta'lim tizimida o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish masalasi dolzarb pedagogik va psixologik muammolardan biri sifatida qaralmoqda.

Ayniqsa, kichik maktab yoshi bolaning psixik rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, bu davrda tafakkur, tasavvur, nutq va ijodkorlik qobiliyatlari faol shakllanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aynan shu davrda bolaning fikrlash jarayoniga to'g'ri pedagogik ta'sir ko'rsatish uning kelajakdagi intellektual va ijodiy rivojlanishiga mustahkam asos yaratadi. Agar boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalarning ijodiy tafakkuri yetarli darajada rivojlantirilmasa, keyingi bosqichlarda bu qobiliyatni shakllantirish ancha murakkablashadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, boshlang'ich ta'lim mazmunini yangilash hamda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish bo'yicha keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda o'quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim hollarda ta'lim jarayonida reproduktiv, ya'ni tayyor bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan metodlar ustun bo'lib qolmoqda. Bu esa o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlash imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, kichik maktab yoshidagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning psixologik va pedagogik asoslarini o'rganish, ta'lim jarayonida ijodiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali metod va texnologiyalarni aniqlash hamda amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Mazkur tadqiqot aynan shu masalalarni yoritishga qaratilganligi bilan ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi

Ijodiy tafakkur psixologiya va pedagogika fanlarida shaxsning muammolarga noodatiy, original va samarali yechim topish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Mashhur amerikalik psixolog J.Gilford ijodiy tafakkurni divergent tafakkur bilan bog'lab tushuntiradi. Uning fikricha, ijodiy fikrlash bir muammoga bir nechta yechim topish, g'oyalar xilma-xilligini namoyon etish bilan xarakterlanadi. Gilford ijodiy tafakkurning asosiy komponentlari sifatida ravonlik, moslashuvchanlik va originallikni ko'rsatadi. J.Guilfordning ijodiy tafakkur haqidagi nazariyasi. Divergent va

konvergent tafakkur. Guilford ijodiy tafakkur va mantiqiy tafakkurni ajratadi. Konvergent tafakkur — bitta to‘g‘ri javobga erishishga qaratilgan. Divergent tafakkur — bir muammoga bir nechta yechim topish qobiliyati, ya‘ni ijodiy tafakkur. Ijodiy tafakkur komponentlari Guilford ijodiy tafakkurni uch asosiy komponent orqali tahlil qiladi: Bolalarning ijodiy salohiyati. Guilford fikricha, ijodiy tafakkur erta yoshdan shakllanadi, shuning uchun kichik maktab yoshidagi bolalarda unga alohida e‘tibor qaratish zarur. Bolalar o‘yinni, rasm chizishni, hikoya tuzishni va loyiha yaratishni mashq qilgan sayin ko‘nikmalari rivojlanadi. Amaliy ta‘limda esa o‘qituvchilar Guilford nazariyasidan foydalangan holda o‘quvchilarga muammoli vazifalar, ijodiy topshiriqlar va o‘yinli mashqlar berishlari mumkin. Bu ish bolalarning mustaqil fikrlash, tasavvur va fantaziya qobiliyatini oshiradi.

Psixolog olim L.S.Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga ko‘ra, bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit va ta‘lim jarayoni bilan uzviy bog‘liq. U “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasini ilgari surib, to‘g‘ri tashkil etilgan ta‘lim bolaning ijodiy imkoniyatlarini ochib berishini asoslab bergan. Vygotskiy fikricha, ijodiy tafakkur o‘yin, muloqot va hamkorlik jarayonida faol shakllanadi. L.S.Vygotskiy va ijodiy tafakkur nazariyasi. Lev Semyonovich Vygotskiy — rus psixologi uning nazariyasiga ko‘ra ijtimoiy-madaniy yondashuv Vygotskiy fikricha, bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq: Bolaning bilimlari va tafakkuri muloqot va ijtimoiy tajriba orqali shakllanadi. Ta‘lim jarayoni bolaning faolligiga asoslangan bo‘lishi kerak. Bu yondashuv ijodiy tafakkur uchun ayniqsa dolzarb: bolalar boshqalar bilan muloqotda bo‘lib, muammolarga yangicha va noodatiy yechim topishni o‘rganadilar. “Yaqin rivojlanish zonasi” Vygotskiyning eng mashhur tushunchalaridan biri — yaqin rivojlanish zonasi: Bu bolaning mustaqil bajaradigan vazifalari bilan o‘qituvchi yoki hamkasblar yordamida bajaradigan vazifalari orasidagi farqdir. ZPDda bola yangi bilim va ko‘nikmalarni erkin o‘rganadi, shu jumladan ijodiy tafakkur komponentlarini: tasavvur qilish, noodatiy yechim topish, muammoli vaziyatlarda kreativ qarorlar chiqarish. Masalan, bolaga hikoya yaratish topshirig‘i beriladi. Agar u yolg‘iz bajarsa qiyin bo‘lsa, o‘qituvchi yoki sinfdoshlari yordamida yechim topadi. Shu jarayon ijodiy tafakkur rivojlanishi uchun optimal hisoblanadi. Ijodiy tafakkur va tilning roli, Vygotskiy tilni bolaning fikrlashini shakllantiruvchi asosiy vosita deb biladi: Bolalar fikrlarini so‘z orqali ifoda etgan sari ularning ijodiy tafakkuri rivojlanadi. Hikoya tuzish, rol o‘yinlari va muloqot ijodiy tafakkur faoliyatini kuchaytiradi. Shu bilan birga, til yordamida bola o‘z g‘oyalarini tasavvurdan amaliyotga o‘tkazadi. O‘yin va ijodiy tafakkur, Vygotskiy o‘yinni bolaning ijodiy tafakkuri rivojlanishidagi eng muhim vosita deb hisoblaydi: O‘yin jarayonida bola fantaziya va mantiqiy tafakkurni birlashtiradi. Rolli o‘yinlar va yaratuvchi faoliyatlar bolalarga muammoli vaziyatlarni noodatiy yechim bilan hal qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, o‘yin orqali bola ijtimoiy qoidalarni o‘rganadi, bu ham ijodiy

tafakkurga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Til, hikoya, rasm va o'yinlarni faol qo'llash — ijodiy tafakkur komponentlarini rivojlantiradi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish muammosi pedagogika va psixologiya fanlarida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, yangicha g'oyalarni ilgari surishi hamda muammoli vaziyatlarni ijodiy hal etish qobiliyatini shakllantirish muhim vazifa sifatida qaraladi. Shu sababli ushbu masala O'zbekistonlik pedagog va psixolog olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritilgan.

Pedagog olim R.X. Jo'rayev o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishni ta'lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biri sifatida ko'rsatadi. Uning fikricha, ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etishi hamda yangi g'oyalarni ilgari surishi uchun interfaol metodlardan foydalanish zarur. Bunday metodlar o'quvchilarning faolligini oshirib, ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Pedagog olim N.M.Saidahmedov o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, muammoli o'qitish, ijodiy topshiriqlar hamda mustaqil izlanishga asoslangan metodlar kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ijodiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

Psixolog olim E.G'. G'oziyev bolalar tafakkurining rivojlanish jarayonini tahlil qilar ekan, kichik maktab yoshida tafakkur ko'proq konkret va obrazli xarakterga ega bo'lishini ta'kidlaydi. Shu sababli ta'lim jarayonida tasavvur, fantaziya va muammoli vaziyatlardan foydalanish bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, psixolog olim B.R. Qodirov shaxsning ijodiy rivojlanishida ta'lim muhitining ahamiyati katta ekanligini ta'kidlaydi. Tadqiqotchining fikricha, o'qituvchi tomonidan yaratilgan qulay psixologik muhit o'quvchilarda erkin fikrlash, tashabbus ko'rsatish va yangi g'oyalarni ilgari surish imkonini beradi.

Pedagog olim U. Nishonaliyev esa shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etishini qayd etadi. Uning fikricha, o'quvchi faoliyatiga yo'naltirilgan ta'lim modeli bolalarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

O'zbekistonlik olim S.T. Turg'unova kichik maktab yoshidagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishda didaktik o'yinlarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Uning fikricha, o'yin texnologiyalari bolalarda fantaziya, tasavvur va muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar shuni ko'rsatadiki, kichik maktab yoshidagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayoni o'qitish metodlari, psixologik muhit va o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish bilan chambarchas bog'liqdir. Demak, ta'lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli o'qitish, ijodiy topshiriqlar

hamda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Nazariy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ijodiy tafakkur shaxsning muammolarga noodatiy, original va samarali yechim topish qobiliyati bilan tavsiflanadi. J. Gilford tomonidan ishlab chiqilgan divergent tafakkur nazariyasiga ko‘ra, ijodiy fikrlash bir muammoga turli xil yechimlar topish, g‘oyalar xilma-xilligini namoyon etish va originallik bilan ajralib turadi. Shuningdek, L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit, muloqot va ta‘lim jarayoni bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Uning “Yaqin rivojlanish zonasi” haqidagi qarashlari ta‘lim jarayonini to‘g‘ri tashkil etish orqali bolalarning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

O‘zbekistonlik pedagog va psixolog olimlarning ilmiy qarashlari ham mazkur fikrlarni tasdiqlaydi. Xususan, R.X.Jo‘rayev, N.M.Saidahmedov, E.G‘.G‘oziyev, B.R.Qodirov, U.Nishonaliyev va S.T.Turg‘unovalarning tadqiqotlarida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda ta‘lim metodlari, pedagogik texnologiyalar, psixologik muhit hamda o‘yin faoliyatining muhim o‘rni borligi ta‘kidlangan. Ularning ilmiy qarashlariga ko‘ra, interfaol metodlar, muammoli o‘qitish, ijodiy topshiriqlar va didaktik o‘yinlar bolalarning tasavvuri, fantaziyasi va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Shunday qilib, kichik maktab yoshidagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish ta‘lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan, faol va ijodiy yondashuv asosida tashkil etishni talab etadi. O‘qituvchi tomonidan yaratilgan qulay pedagogik va psixologik muhit, o‘quvchilarning erkin fikr bildirishiga imkon beruvchi metodlar hamda ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi topshiriqlar bolalarning kreativ salohiyatini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Natijada esa jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va faol shaxslarni shakllantirish imkoniyati kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI :

1. Guilford, J. P. Creativity. American Psychologist, 1950.5(9), 444–454.
2. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.1978.
3. Jo‘rayev R.X. Pedagogik faoliyat va pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2011. – 112–115-betlar.
4. Saidahmedov N.M. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: Fan, 2003. – 87–90-betlar.

5.G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002. – 214–218-betlar.

6.Qodirov B.R. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005. – 96–100-betlar.

7.Nishonaliyev U. Ta‘lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan, 2008. – 54–58-betlar.

8.Turg‘unova S.T. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2012. – 132–135-betlar.

